

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9/S-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 5/9 (4) – 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy

maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

SodiqovaShohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Насретдинова Дилфуза Мухаммадиновна</i> ЖЕНЩИНЫ ТАТАРКИ В КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ТУРКЕСТАНА	13-19
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИ МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА	20-25
<i>Saidaxmatov Sharifbek Toshpo'latovich</i> SURXONDARYO VA QASHQADARYO VILOYATLARIDA DEMOGRAFIK O'ZGARISHLAR, AHOLI BANDLIGI VA MIGRATSIYA JARAYONLARI	26-32
<i>Yakubov O'tkir Shermamatovich</i> XX ASRNING UCHINCHI CHORAGIDAGI IQTISODIY, IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR VA ULARNING DEMOGRAFIK JARAYONLARGA TA'SIRI	33-37
<i>Саидбобоева Гулзора Нематжоновна</i> ЎРТА ОСИЁ ЭНЕРГЕТИКАЛАРИНИНГ I СЪЕЗДИ ХУСУСИДА	38-43
<i>Muminov Orifxuja</i> QIZILQUMNING LANDSHAFTI VA TARIXIY GEOLOGIYASI	44-49
<i>Avalova Gulshod Murodullayevna</i> HOJI BEKTOSH VALI – MUTASAVVUF FAYLASUF. HOJI BEKTOSH VALI MAJMUASI: TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	50-55
<i>Айтмуратова Жанылсын Жалгасовна, Жамалов Нурлан Юсупович</i> БУЮК АЛЛОМАЛАРИМИЗНИНГ МЕРОСИНИ ЎРГАНИШ АСОСИЙ ВАЗИФАМИЗ	56-61
<i>Qurbonova Marg'uba</i> TIL SOHASIDAGI O'ZBEKISTON HUKUMATI SIYOSATI, O'ZBEK TILINING DAVLAT TILI SIFATIDAGI NUFUZINI OSHIRISH ISTIQBOLLARI	62-68
<i>Shoto'rayeva Sitora Xudoyberdi qizi</i> BUXORO XONLIGIDA TOJIDDIN HASANXOJANING TUTGAN O'RNI VA IJTIMOIIY FAOLIYATI	69-72
<i>Убайдуллаева Моҳисадаф Суннатилла қизи</i> ҚЎҒИРЧОҚ ЎЙИН ЭНГ ҚАДИМГИ НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС СИФАТИДА	73-76
<i>Xoliqulov Rustam Sharipovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH SOHASIDAGI AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR	77-82
<i>Fayziyev Farrux Uktamovich</i> IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLAR O'RTASIDA O'TKAZILADIGAN XALQARO SPORT MUSOBAQALARINING RIVOJLANISH TARIXI	83-90
<i>Азаматова Гулмира Байирбековна</i> МЕҲНАТ МИГРАНТЛАРИНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ Қўллаб-қувватлашнинг АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ	91-96

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna, Abduvohidov Behzod</i> ISHBILARMONLIK MUHITINI SHAKLLANTIRISHDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI O'RNI	97-107
<i>Абдуллаев Алтинбек Янгибаевич, Холиёров Парда Саъдуллаевич</i> КОРХОНАЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯЛАР ҲИСОБИНИНГ ИЛМИЙ-МЕТОДОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	108-124
<i>Payazov Murod Maksudovich</i> “O'ZBEKISTON TEMIR YO'LLARI” AJDA YO'LOVCHI TASHISH TIZIMINI MODERNIZATSIYALASH DAVR TALABI	125-131
<i>Юнусов Бегенч Мавланбердиевич</i> ИҚТИСОДИЁТ ТАРМОҚЛАРИДА ИШЛАБ ЧИҚАРИШ РИВОЖЛАНИШИНИ БАШОРАТЛАШ, УЛАРНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ	132-143
<i>Qo'chqarov Baxtiyor Hoshimjanovich, Sayitbaev Shermirza Datkamirzaevich</i> KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI AYLANMA VOSITALARINI SHAKLLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI	144-151
<i>Мадрахимов Кахрамон Эгамберганиевич</i> МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЙ СИЁСАТНИНГ СТРАТЕГИК УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	152-161
<i>Palvaniyazov Anvar Amatovich</i> MAMLAKAT IQTISODIYOTIGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHDA INVESTITSION SIYOSATNING AHAMIYATI	162-165
<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> HUDUDLARDA SANOAT AGLOMERATSIYALARINI SHAKLLANTIRISH BO'YICHA XORIJIY TAJIRIBALARDAN FOYDALANISH	166-172
<i>Raxmanova Rushana</i> O'ZBEKISTONDA TURIZM RIVOJI VA KADRLAR TAYYORLASHDAGI MUAMMOLAR	173-178
<i>Xayrullayev Shaxram Yunus o'g'li</i> SAMARQAND VILOYATIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA DINAMIKASI	179-186
<i>Qodirov Bahodir Tursunovich</i> “QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA MANBALARI”NING O'ZBEKISTON IJTIMOY-IQTISODIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI	187-192
<i>Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, G'oyibnazarov Muxammad Xamidbekovich</i> LIZING MUNOSABATLARINI RIVOJLANTIRISHDA SAMARALI MARKETING STRATEGIYALARINING AHAMIYATI	193-199
<i>Masharipova Durdona</i> RAQAMLI PLATFORMALARNING GLOBAL TASHQI SAVDOGA TA'SIRI: IMKONIYATLAR VA MUAMMOLAR	200-206
<i>Нурмухамедова Барно Исмаиловна, Урунова Гульнара Чарикулиевна</i> ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ИНИЦИАТИВНОГО БЮДЖЕТИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	207-213

<i>Xidirova Marg'uba Rustamovna, Zakirov Asilbek Adilovich</i> KORPORATIV BOSHQARUV MEKANIZMLARI ORQALI AKSIYADORLIK JAMIYATINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH	214-218
---	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Ismoilov Maxamadixon</i> TALABALARDA FALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI	219-223
<i>Shaydullayev Normuhammad</i> INSON VA JAMIYAT O'ZARO ALOQALARI: MUVOZANAT VA RIVOJLANISH	224-228
<i>Раджапбоева Хуршида Мақсудовна</i> ШАРОФ РАШИДОВ БАДИЙ-АДАБИЙ МЕРОСИДАГИ ЭСТЕТИК КЛИШЕНИНГ УНИКАЛ ЎЗИГА ХОСЛИГИ	229-233
<i>Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna</i> YUSUF XOS HOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI.....	234-239
<i>Ризаев Илҳом</i> ТАРТИБ ВА ХАОС: ЎЗ-ЎЗИНИ ТАШКИЛЛАШТИРИШ ҲОЯЛАРИНИНГ ТАРИХИЙ ТАДҚИҚИ	240-247
<i>Niyozova Nilufar</i> OQILONA TURMUSH SHAROITINI YARATISHDA OILANING O'RNI	248-252
<i>Usmonov Farrux</i> FAN ETIKASI TUSHUNCHASINING TIZIMLI TAHLILI	253-258
<i>Mirjavxarova Feruzaxon Usmonjonovna</i> AYOLLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING IJTIMOY, IQTISODIY VA MADANIY ASOSLARI: TARIXDAN BUGUNGI KUNGACHA	259-266
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> JAMIYAT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'NAVIY VA G'OYAVIY MEKANIZMLAR	267-272
<i>Raxmankulov Farxod Raximkulovich</i> ISLOHOTLAR JARAYONIDA MULKDORLAR QATLAMINING MILLIY O'ZLIGINI ANGLASHINING O'ZIGA XOS JIHATLARI	273-278
<i>Asatov Sodiq Safarovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARGA PRAGMATIK YONDASHUVLARNING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	279-284
<i>Yusupova Feruza Zoyirovna</i> AXLOQIY TAFAKKURNING TAKOMILASHUVIDA AXLOQIY IDEALGA BO'LGAN EHTIYOJ	285-290
<i>Aripova Zulfiyaxon Solijonovna</i> SINERGETIKANING FALSAFIY VA IJTIMOY DUNYOQARASHGA TA'SIRI	291-296
<i>Saodatov Alimardon Abduraxmonovich</i> YOSHLARDA TABIAT IFLOSLANISHINI OLDINI OLIH VA UNI ASRAB AVAYLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH	297-302

<i>Matluba Abduqodirovna Abdalimova</i> FALSAFIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA ANALITIK VA KRITIK YONDASHUVLAR	303-307
<i>Safarova Tumaris Rustamkulovna</i> KOTIB CHALABIYNING SHARQ ILM-FAN TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI	308-312
<i>Турсунов Мухиддин Болтаевич</i> АФСОНАВИЙ ДУНЁҚАРАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ВА УНИНГ ИНСОН ТАФАККУРИГА ТАЪСИРИ	313-316
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> XRISTIANLIK DININING KELIB CHIQISHI VA G'ARB DAVLATLARIGA TARQALISHI	317-326
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Karimova Ozodakhon Avazovna</i> LINGUOPRAGMATIC STUDY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A SOMATIC COMPONENT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	327-338
<i>Sayfiddinova Gulnoza</i> MILLIY UYG'ONISH DAVRI QO'QON ADABIY MUHITIDAGI AYRIM TURKUM SHE'RLARNING JANRIY XUSUSIYATLARI	339-344
<i>Abdullayev Ziyodbek Mansurovich</i> O'ZBEK VA NEMIS TILLARI ANTROPONIMIKASIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR: KONTRASTIV TAHLIL	345-352
<i>Otaboyeva Mazmuna Rahimovna</i> FE'LNING SEMANTIK VA GRAMMATIK KATEGORIYALARIDAGI DARAJALANISHI: O'ZBEK VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA	353-359
<i>Алиева Эльвина, Темирова Озода</i> ПОВЕЛЕНИЯ И ПОБУДИТЕЛЬНЫЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ СО ЗНАЧЕНИЕМ ЖЕЛАНИЯ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В. Ф. ХОДАСЕВИЧА	360-365
<i>Norqobilov Sanjar Rahmat o'g'li</i> BADIIY TARJIMADA LEKSIK-GRAMMATIK TRANSFORMATSIYALAR TADQIQI (JON GRINNING "THE FAULT IN OUR STARS" ROMANINING O'ZBEK TILIGA TARJIMASI MISOLIDA)	366-372
<i>Maxmudova Farangiz Muzaffar qizi</i> SAID AHMAD HAJVIYALARIDA YUKLAMALARNING AHAMIYATI	373-378
<i>Abdumajitov Xurshid Alisher o'g'li</i> MULOQOT VA MADANIYAT SHARHIDAGI SPORT TILI	379-382
<i>Rajabova Karomat Chorshanbi qizi</i> TURKOLOGIYADA SO'ZLASHUV USLUBIGA DOIR IZLANISHLAR	383-389
<i>Abdujalilova Ruxshona Abdug'afforzoda</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA JINOIY LINGVISTIK BIRLIKLARNING SHAKLLANISHIDA STILISTIK VOSITALARNING O'RNI	390-396
<i>Xasanova Kamila Baxtiyorovna</i> STUDYING ETHNOGRAPHIC VOCABULARY IN THE UZBEK LANGUAGE	397-401
<i>Бобаева Шахноза</i> ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В РЕЧИ	402-407

<i>Рузибаева Азиза Қаҳрамановна</i> АВАЗ ЎТАР ИЖОДИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАЪСИРИ	408-413
<i>Umurzakova Aygul Umarovna</i> ARAB TILSHUNOSLIGIDA ZIYORAT TURIZMI TERMINOLOGIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI VA RIVOJLANISH JARAYONI	414-418
<i>Sobirova Nodirabegim Murodjon qizi, Egamberdiyeva Sarvinoz Esonali qizi</i> STILISTIK FIGURALARNING TARJIMADAGI O'ZIGA XOSLIGI	419-423
<i>Xo'jamberdiyeva Gavhar Ilhom qizi</i> INGLIZ TILIDA "CHILD" KONSEPTINI AKS ETTIRUVCHI NOMINATSIYALAR	424-427
<i>Мирзаева Феруза Самижоновна</i> ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИДА АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ	428-433
<i>Badalbayeva Maloxat Yulchiyevna</i> TRANSLATION FEATURES OF EMERGENCY TERMS IN ENGLISH AND UZBEK: A COMPARATIVE ANALYSIS	434-438
<i>Berdimurotova Sevara Maxmudovna</i> RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI NEOLOGIZMLARNING YASALISH USULLARI VA QO'LLANILISH XUSUSIYATLARI	439-444
<i>Po'latova Sarvinoz Botir qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA ZIDDIYATLI KOMMUNIKATSIYANING LIGVISTIK EKSPERTIZASI	445-449
<i>Aripova Saodat Taxiroyvna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI HIKOYALAR TARJIMASINING LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI	450-453
<i>Azamatova Gulnoza</i> THE GRAMMATICAL CATEGORY OF NUMBER IN THE GERMAN LANGUAGE	454-458
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Мухитдинова Фирюза</i> КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В НОВОМ УЗБЕКИСТАНЕ	459-465
<i>Imotniyozov Doniyorbek Baxtiyor o'g'li</i> MULKNI BEGONALASHTIRISH SHARTNOMALARIGA OID KONSEPTUAL YONDASHUVLAR	466-470
<i>Ёкубов Шухратжон Восиджон угли</i> ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК АВТОР И ИЗОБРЕТАТЕЛЬ: АНАЛИЗ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ИЗОБРЕТЕНИЙ, СОЗДАНЫХ ИИ, В РАМКАХ АВТОРСКОГО ПРАВА И ПАТЕНТНОГО ПРАВА	471-477
<i>Худайбердиева Мафтуна Зафар кизи</i> ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ДЕТЕЙ НА БЕСПЛАТНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ И АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ	478-483
<i>Begimov Rufat Musurmonovich</i> KONSTITUTSIYA – HUQUQ VA ERKINLIKLARIMIZ KAFOLATI	484-488
<i>Миножиддинов Абдурасул Баходирович</i> АЛИМЕНТ МАЖБУРИЯТЛАРНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	489-494

<i>Иброҳимов Азимжон Абдумумин угли</i> “ЎЗБЕКИСТОН ФУҚАРОЛИК ҚОНУНЧИЛИГИДА КОРПОРАТИВ МУНОСАБАТЛАРГА ОИД ҚОИДАЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: КОНЦЕПТУАЛ ЁНДАШУВ”	495-500
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI FUQAROLIK KODEKSINING YANGI TAHRIRI LOYIHASI BIRINCHI BO'LIM 6-BOBIDAGI KONSEPTUAL MASALALAR TAHLILI	501-507
<i>Ғайбуллаев Соҳибжон Ғайбуллаевич</i> ИЖАРА ШАРТНОМАСИГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ БЎЙИЧА АЙРИМ ЁНДАШУВЛАР	508-514
<i>Саидов Бобур Бахромжонович</i> ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ В ВЕБ-РАЗРАБОТКАХ	515-524
<i>Асадов Шаҳриддин Фахриддинович</i> РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АСОСИДА МАСЛАҲАТ ХИЗМАТЛАРИ КЎРСАТИШНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ	525-529
<i>Ганиев Нихолбек Валиевич</i> НОТИЖОРАТ КОРПОРАТИВ ТАШКИЛОТЛАР	530-536
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ortiqova Nargiza Akramovna</i> O'QUVCHILARDA TARBIYAVIY QADRIYATLAR MANBALARI VOSITASIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYANI OSHIRISHGA QARATILGAN SAMARALI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALAR	537-541
<i>Jamalova Nargiza Ulug'bek qizi</i> PEDAGOGIKA VA GUMANITAR FANLARINING JAMIYATDA TA'LIMNING O'ZGARISHI VA RIVOJLANISHIDA TUTGAN O'RNI	542-547
<i>Norboyev Nabijon Narziqulovich</i> SHAHMAT O'YININING SHAXS INTELEKTUAL SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHGA TA'SIRI	548-553
<i>Batirov Behzod Baratovich</i> FIZIKA TA'LIM MAZMUNINI TABAQALASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGI	554-559
<i>Razzoqova Mahliyo Qosimjonovna</i> GENDER METODINING NAZARIY ASOSLARI	560-564
<i>Xalilov Lenar Shevketovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIGA INNOVATSION O'QITISH USULLARINING SAMARADORLIGI VA PEDAGOGIK SHAROITLARI	565-569
<i>Turdimurodov Dilmurod Yo'ldoshevich</i> MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR JISMONIY TARBIYASINING PEDAGOGIK SHARTLARI	570-575
<i>Ernazarov G'olibjon Ne'matovich</i> JISMONIY YUKLAMADAN CHARCHASH VA QAYTARILISH DAVRLARINING FIZIOLOGIYASI	576-580
<i>Xudaykulova Dilbarxon Zokirovna, Erkinova Dilshoda Sherali qizi</i> BOLALARDA TADQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN PEDAGOGIK JARAYONNING ASOSIY XUSUSIYATLARI	581-586

<i>Eshdavlatov Abdullo Boybo'ri o'g'li, Uralov Sardor Abdulla o'g'li</i> TALABALARNING VOLEYBOL MASHG'ULOTLARIDA TEXNIK TAYYORGARLIGI	587-593
<i>Maxmudov Qudratbek Shavkat o'g'li</i> INGLIZ TILINI O'QITISHDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TIL ELEMENTLARI ORQALI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI	594-607
<i>Mirzaeva Kamola Uralovna</i> THE ROLE OF THE FAMILY INSTITUTE IN EDUCATING A PROFESSIONAL GENERATION	608-612
<i>Tursunboyeva Mukhlisa Anvar kizi</i> BILINGUALISM AS A PROMISING FORM IN CHILDREN'S EDUCATION	613-619
<i>Ҳақназарова Нулуфар Қуранбоевна</i> ТАЪЛИМ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ШАРОИТИДА ПЕДАГОГ КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ СТРУКТУРАВИЙ-ФУНКЦИОНАЛ ТАЪМИНОТИ	620-625
<i>Sheraliyeva Shahnoza Usmanovna</i> INGLIZ TILIDA TALABALAR YOZISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TURLI YOZMA MATN NAMUNALARINI TAHLIL QILISHGA QARATILGAN MASHQLARNING AHAMIYATI	626-633
<i>Джанабаева Адина</i> ВОЗМОЖНОСТИ ЦИКЛА ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	634-641
<i>Xoliqnazarov Azamat Begaliyevich</i> TALABALARNING JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARIDA KUCH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH	642-646
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> QASHQADARYO VILOYATIDA PEDAGOGIKA FANINING RIVOJLANISHIDA XOTIN-QIZLARNING O'RNI	647-651
<i>Садиев Валижон</i> СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ РАЗВИТИЯ ПАТРИОТИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	652-657
<i>Pulatova Muhabbat Egamberdievna</i> UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA O'QITUVCHILARDA INNOVATSION KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH STRATEGIYASI	658-663

Received: 10 November 2024
Accepted: 15 November 2024
Published: 25 November 2024

Article / Original Paper

YUSUF KHOS KHAJIB'S WORK "QUTADGU BILIG" IS A QUESTION OF ETHICS

Abdullayeva Markhabo,

Under the Republican Spirituality and Enlightenment Center
Independent researcher of the Institute of Social and Spiritual Studies

Abstract. Yusuf Khos Hajib's work "Kutadgu bilig" ("Knowledge that leads to happiness") is an invaluable and rare example of medieval literature, spirituality, and history. Spiritual and moral issues of the medieval period are interpreted in the work. In the work, our writer, who has a deep knowledge of family life, lifestyle and education methods, gives a philosophical interpretation of these important moral problems in his own way. The importance of morality and manners in human life is revealed in the interpretation of artistic symbols and with the help of life examples.

Key words: Yusuf Khos Khajib, "Kutadgu Bilig", spirituality, morality, manners, education, philosophy, history, culture, science.

YUSUF XOS XOJIB "QUTADG'U BILIG" ASARIDA AXLOQ MASALASI

Abdullayeva Marhabo Uskinbayevna,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi
Ijtimoiy ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil izlanuvchisi
Email: marhaboabdullayeva9@gmail.com

Annotatsiya. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" ("Baxt-saodatga yo'llovchi bilim") asari o'rta asr adabiyoti, ma'naviyati, tarixining bebaho va nodir namunasidir. Asarda o'rta asr davrning ma'naviy-axloqiy masalalari talqin qilingan. Asarda oilaviy hayot, turmush tarzi va tarbiya usullarini chuqur bilgan adibimiz mazkur muhim axloqiy muammolarini o'ziga xos tarzda falsafiy talqin qiladi. Inson hayotida axloq va odob nechog'liq muhimligi badiiy timsollar talqinida va hayotiy misollar yordamida ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Yusuf xos Xojib, "Qutadg'u bilig", ma'naviyat, axloq, odob, tarbiya, falsafa, tarix, madaniyat, ilm-fan.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4SI9Y2024N33>

Kirish. Insoniyat tarixda nomlari qolgan buyuk siymolar juda ko'p. Ular o'zlarining eng ajoyib ijodiy faoliyati, ko'plab ilmiy, tarixiy, adabiy asarlari bilan zamondoshlarning hurmat va e'tiborini qozonishgan. Qolaversa, keyingi avlodlarning ham e'tiroflariga sazovor bo'lishgan. Ammo shunday ijodkorlar ham borki, ulardan bizgacha faqat birgina asar yetib kelgan xolos. Jumladan, Mahmud Qoshg'ariy ("Devonu lug'ot it-turk"), Yusuf Xos Hoji ("Qutadg'u bilig"), Ahmad Yugnakiyning ("Hibat ul-haqoyiq") kabi allomalarning asarlaridir. Ularning uchalasi ham insoniyat tarixidagi Sharq Renessansi -Uyg'onish davrida yashagan aniqrog'i, o'sha ilk Renessansning ravnaqiga o'zlarining munosib hissalarini qo'shishgan insonlardir. Biz bu o'rinda Yusuf Xos Hojib haqida mulohaza yuritamiz.

Yusuf xos Xojibning “Qutadg’u bilig” asari turkiy xalqlar dunyosining umumiy nodir boyligi hisoblanadi va o’n asrdan ortiq davr davomida o’z dolzarbligini saqlab qolgan, o’rta asrlarda turk dunyosidagina emas balki, butun Sharq xalqlari hayotidagi shoh kitob sifatida dovuq qozongan. Shu bois ham asar bir necha avlod turkologlari tomonidan muntazam ravishda o’rganilib, tadqiq etib kelinmoqda. Biz hozir ko’rib chiqmoqchi bo’lgan mavzu ham aynan asarning ijtimoiy-ma’naviy va axloqiy qadriyatlarining ahamiyati haqida. “Qutadg’u bilig” asari Yusuf Balosog’uniy tomonidan yaratilgan, ayni paytda hamon o’z dolzarbligini yo’qotmagan, avlodlardan — avlodlarga axloq va tarbiya, bilim va fan, haqidagi chuqur mulohazalarni yetkazib kelayotgan turkiy madaniyatning ulkan yodgorligidir. “Qutadg’u bilig” asarni o’rganish, tadqiq etish, ularda mujassamlangan ma’naviy imkoniyatlardan bugungi kun ma’naviy-ma’rifiy jarayonlarda foydalanish jamiyatimiz a’zolarini, ayniqsa yoshlarni har tomonlama komil insonlar qilib tarbiyalashda ayricha ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Tarixdan ma’lumki, Yusuf Xos Xojib o’rta asr insoniyat ma’naviyati tarixida birinchilardan bo’lib “komil inson” tushunchasini ko’tarib chiqqan. U “komil inson”ni tugal bir “er kishi” deb atadi. Har tomonlama yetuk, ham ma’nan, ham jismonan sog’lom shaxs adibimiz orzusidagi komil inson bo’lgan. Jismonan sog’lomlik nima buni hammamiz yaxshi bilamiz lekin, ma’naviy sog’lomlik shoirimiz nazdida yetuk axloqli va ma’rifatli kishi komil inson darajasiga faqat va faqat bilim saodati tufayligina yo’l ochiladi va shu orqali inson ma’naviy komillikka erishadi deb tushuntiradi. Yusuf Xos Xojib bu haqida shunday yozadi:

Kishi ikki narsa tufayli qarimaydi,
Biri-ezgu xulq, biri-ezgu so’zi.
Mendan senga kumush oltin qolsa,
Ularni sen bu so’zga teng tutmagan! [1, 31]

Yusuf Xos Xojib “Qutadg’u bilig” asari orqali o’z tasavvurida eng komil, jamiyatning o’sha davrdagi talablariga javob bera oladigan insonni qanday ko’rgan bo’lsa, shu asosda u o’z his-tuyg’ularini bayon etadi. Mana shunday axloqiy masalalardan biri oila va farzand tarbiyasi masalasidir.

Muhokama. Adibimiz asarda umuminsoniy axloqiy me’yorga ayniqsa, Sharq etikasi juda katta ahamiyat berib kelgan. Sharq xalqlarining eng ulug’ an’anasini, oilaviy hayotini, turmush tarzi va tarbiya usullarini chuqur bilgan adibimiz mazkur muhim axloqiy muammolarini o’ziga xos tarzda falsafiy talqin qiladi. Yusuf Xos Xojibning uqtirishicha, har bir kishi jamiyatga munosib bo’lib kamol topmog’i kerak deb, bu borada asrning bir qancha bo’lim va boblarida to’xtalib o’tadi.

Shoirimiz Yusuf Xos Xojib asarda aynan axloq va odob bilan bog’liq bo’lgan bo’lim va boblar jumladan: “So’zlamog’ yaxshiroqmi yoki so’zlamay jim turmog’ ekanligini aytdi”, “O’g’il-qiz tug’ilsa, ularni qanday tarbiyalashni aytdi”, “O’gdulmish ovqatga taklif qilmoq, ovqatga (ya’ni mehmondorchilikka) bormoqlik qoidalarini o’rgatadi”, “O’gdulmish O’zg’urmishga ziyofatga taklif qilmoqlik qoidasini o’rgatadi”, “Kim oldin salom bersin”, “To’g’rilikka – to’g’rilik, odamgarchilikka odamgarchilik qilmoqligini aytdi”, “Zamona buzug’ligini, do’stlar jafosini aytdi” kabi mavzuda so’z va mulohazalar yuritadi. Bu borada adibimizning quyidagi gaplari insonning axloq va odobi uning umr kamolotiga ham ta’sir qilishini uqtiradi: Agar solih farzand tug’ilib, uning yaxshi inson qilib tarbiya qilmoqchi bo’lsang, deydi adibimiz:

O’g’il – qiz kichikligida nimani o’rgansa,

To qarib o'lmaguncha unutmaydi[1, 51].

Bu nima degan? Yoshlikda o'rgangan barcha yaxshi narsalar, yaxshi tarbiya, namunali xalq –atvor, yoshlikda egallangan bilimlar toshga o'yilgan naqsh kabi bo'ladi deya uqtirmoqchi. Asarning "O'g'il-qiz tug'ilsa..." deb nomlangan bobi mavjud bo'lib, ushbu joyida agar oilada farzand tug'ilsa, uni qanday tarbiya qilmoq kerak? degan savolga adibimiz shunday javob beradi:

O'g'il-qiz tug'ilsa, yaxshi bilki, bas,
Uyda tarbiya qil, boshqa joydamas.
Ustozning yaxshisin tanla albatta,
O'g'il-qiz pok o'sar, yomondan chetda.
O'g'il-qizga o'rgat bilim ham odob,
Baxtga yor bo'lar u, bo'lmagay xarob.
O'g'ilga xotin ol, qizni erga ber,
Qayg'u g'amsiz yana, ayo qutli er.
O'g'il topsin san'at- hunarda kamol,
Bu hunar bilan u topa berar mol,
O'g'ilni tergap tur: bo'sh qo'yma zinhor,
Benaf, bebosh bo'lar, yugurar bekor[2, 97].

Natijalar. Demak, har bir yaxshi fazilat yoshligidan to'g'ri singdirilsa va amalda to'g'ri ko'rsatib berilsa bu narsalar inson to umrining oxirigacha unutilmasligini, bundan X asr oldin aytib isbot qilib bergan. Bu so'zlarning isboti sifatida mutafakkirni yana bir jumlasini eslamay o'tmaslikning iloji yo'q. Asarning "Kim oldin salom bersin?" deb nomlangan bobida shunday jumlar mavjud.

"Elig O'gdulmishga yuzlanib shunday deydi:

Bilarsanki, salom fazli ko'p ulug',
Oldin salom degan yo'l ochar to'liq.
Meni ko'rding, ammo salom qilmading,
Nega bu kalomni lozim bilmading?
O'zg'urmish javob berdi:

-Senga ataylab salom bermadim. To'g'ri, salom berish kishiga sog'lik, salomatlik tilashdir. Salom – sog'liqqa asos. U kishiga eminlik, omonlikdir. Quyidagi so'zlar juda yarashliq tarzda aytilgan. Unga quloq ber:

Omon berdi erga salom berguvchi,
Salomatlik topdi alik oluvchi.
Salom bo'ldi odam tinchiga garov,
Sog'liq olar salom bilan qoluvchi[3, 110].

Salomlashish qoidasida ulug'lar kichikka salom berishsa, yetuk ish bo'ladi. Kichiklar kamtarlik yo'lini tutib, ulug'lar so'zini olsa, o'zini ulug'lik sari eltadi - deb javob beradi[3, 111]. Elig, O'gdulmish va O'zg'urmish o'rtasidagi ushbu savol javobdan ko'rinadiki, odob- axloq boshi bu salom kalimasidir. Uni avvalo yoshi kattalar bermog'i va kichiklar esa bundan ibrat olmog'i muhimligini o'rgatadi. Asarda bu kabi ibratli suhbat va voqealarga ko'plab guvoh bo'lishimiz mumkin.

"Qutadg'u bilig" asarida ma'naviy barkamol o'g'il-qizlar tarbiyasi, axloq – odob, halollik, kishining ulug' xislatlari, chin insoniylik, komil inson haqidagi teran falsafiy qarashlari,

kishining ma'naviy-ma'rifiy dunyosi badiiy qahramonlar obrazi shaklda bayon etilgan. Ulug' mutafakkirning falsafasi o'rta asrlardagi Sharq falsafiy dunyoqarashlarining eng yuqori cho'qqisida turadi.

“Qutadg'u bilig” axloqiy-ta'limiy yo'nalishga ega bo'lib, unda kishilar o'rtasidagi muomala-munosabat madaniyatining eng oddiy ko'rinishidan eng yuksak insoniy fazilatlari haqida fikr yuritiladi. Asarning bir necha bobi axloq va odob masalalariga bag'ishlangan. “Til ardami” (Til odobi) nomli 7-bobi ham mana shular jumlasidandir. Unda shoir tilning, ya'ni muloqot, so'zlashuv fazilatlari va qusurlari haqida so'z yuritilgan. Til bilan inson ro'shnolikka chiqadi va aksincha, juda ko'p so'zlash esa inson uchun ziynat emasligi uqtiriladi. Ilohiy ne'mat bo'lgan so'zni har bir inson qadrlamog'i kerak. “Qutadg'u bilig” asaring “Tilingni avayla omondur boshing” yoki “So'zlamog' yaxshiroqmi yoki so'zlamay jim turmog' ekanligini aytdi” deb nom olgan qismida Elig Oyto'ldi o'rtasidagi suhbat mazmuni shunday yoritiladi.

- Oyto'ldi Eligga kattalar so'ramasdan turib so'z boshlash odobsizlik ekanini aytadi. Kimki boshqalarni o'z huzuriga chorlar ekan, so'zini dastlab chorlagan kishi boshlamog'i joiz. So'ramasdan oldin so'z boshlashi insoniy odatlarga zid bo'lib, bu hayvonlar qatoridagi ish bo'lur edi. Telba, tentak, aqli zaif bo'lganlarga boshqalarning savol va qiziqishlarini kutib turmasdan, gap boshlab yubora beradilar. Shuning uchun ham ular ko'p dakki eshitishadi.

Donishmand kalomin eshit bir o'zing,

So'ramasdan avval so'zlama so'zing.

Kimnidir chorlasa agar bir odam,

Avvalo so'zlagay damo-dam.

So'ramasdan oldin nogoh so'z desang,

Ne ajab eshitib dakki, pand yesang.

Qisqa qilar umring qizil til seni,

Omonlik istasang, qattiq tut uni.

Omonlik istasang, tiling tiy mudom,

Boshing yegay tiling istagan har on [4, 102-103] — degan so'zlari insonning tili uning boshini har doim balolarga qoldirishi mumkinligini va agar tilini har doim tiyib yurishi uning tinchligiga kafolatligini anglatadi. “Qutadg'u bilig” asarida bu kabi insonning axloq va odobiga, uning ma'naviy kamolotiga ta'sir qiluvchi ibratli so'zlarni yoki hikoyalar mana shunday tarzda talqin qilinadi. Masalan asarning “O'gdulmish ovqatga taklif qilmoq, ovqatga (ya'ni mehmondorchilikka) bormoqlik qoidalarini o'rgatadi” va “O'gdulmish O'zg'urmishga ziyofatga taklif qilmoqlik qoidasini o'rgatadi” – deb nom olgan bobida insonning mehmondorchilik fazilatlari, ziyofat odobi qanday bo'lishi kerakligi ochib beradi. Bu borada shunday suhbat keltirilgan, O'zg'urmish O'gdulmishdan bir savolga oydinlik kiritishini so'rab, savol beradi:

- Men kishilar orasiga kirsam, tabiiyki, ular bilan muomala qilishim kerak. Axir, meni oshga – mehmondorchilikka undab turishlari bor. Buning aksincha, men ham boshqalarni uyga taklif etishim kerak. Lekin men qanday borishni, u yerda o'zimni qanday tutishim lozimligini ham bilmayman. Bularni ham menga ochiq qilib ber, yaxshilab tushuntir.

O'gdulmish javob berdi:

Nima bo'lmasin bu ziyofat, yemak,

O'ylab ko'r: borish yo bormaslik kerak.?

Taklif etsa do'stu qarindoshlaring,

Boru namoyon et tuzuk hunaring.

Agar taklif etsa seni yot-o'zga,
Ozmi –ko'p tamaddi qilib tur ko'zga.
Chaqirishsa agar yaqin qo'shnilar,
Yoki do'sting esa, ko'ngling ham tilar.
Ular uyiga bor topib sen evin,
Ularni sevintir, o'zing ham sevin.
Agar osh qilishga o'zinga atab,
Borgil odamiylik burchini o'tab.
Agar bo'lsa bundan bo'lakcharoq osh,
Borib yurma, unda qiynaladi bosh.

Ushbu misralarda biror joyga mehmondorchilikka borish odoblari va u yerda o'tirish odoblari shu tariqa tushuntiriladi va mutafakkir tomonidan shu tariqa ochiqlab beriladi.

Necha turli oshda bo'lar esang sen,
Odob bilan osh ye, bilar esang sen.
Ulug'lar qo'lini cho'zmaguncha to,
Odoblim, qo'lingga olmagin g'izo.
Nima olsang tishla, chayna maydalab,
Puflamagin ammo ovqatga qarab.
Yemakni surmagan o'zingga yaqin,
Ozor bermasin bu qilig'in tag'in[2, 101-102].

Mehmondorchilik odobi va qonun-qoidalari insonlarning yuksak insoniy va samimiy fazilatlari asosiga qurilgan, mehmonga borish va mehmon kutish borasidagi o'zaro muloqoti va munosabatlarida amal qilinadigan odob-axloq talablari, muayyan tartib-qoida va udumlarni ifodalaydigan tushuncha. Mehmondorchilik xalqimizning madaniyati va ma'naviy qadriyati hisoblanadi. Mehmondorchilik odobini bilish, unga amal qilish ma'naviyatlilik belgisidir deya, Ziyofat odati borasida quyidagi misralarni yozadi:

Agar sen chorlasang uyingga mehmon,
Oldin taraddud qil, e dono inson.
Pok bo'lsin oshu non, uy-joy, to'n-to'shak,
Bergan tuzing manzur bo'lmog'i kerak.
Nazorat qil,tutgin barchaga suv, osh,
Kechikkanlar bo'lsa, xoh keksa, xoh yosh.
Ovqat yesalar so'ng tutgin ichimlik,
Ne tilasa bergin, bo'lar singimlik.
Ulug'lar oshni yeb, bas qilsa agar,
Kichiklarga ovqat uzat sar-basar.
Quyuq-suyuqdan so'ng shira-sharbat qil,
Bular bilan meva qo'ygin quruq- ho'l.

Darhaqiqat, insonlarning hayotdagi zavqlaridan biri bir-birlarinikiga borishlari, hol-ahvol so'rashlari, o'zaro hamjihatlikda yashashlari bilan bo'ladi. Bu xislatlar esa xalqimizning mehmondorchilik odatida mujassamdir. Xalqimiz mehmondo'st bo'lib, u mehmon kelishi bilan xursand bo'ladi, ammo mehmon ketsa, xafa bo'ladi. Mehmondorchilik xalqimizning ajralmas oliy insoniy fazilatidir. Bu orqali xalqimiz orasida do'stlik, mehri-muhabbat

rishtalari mustahkamlanadi. Mehmondorchilik xalqimizning o'zaro hamjihatda, tinchoqsoyishta yashash yo'lida xizmat qilishini adibimiz Yusuf Xos Xojib shu tariqa tushuntiradi.

“Qutadg'u bilig” – baxt-saodat haqidagi kitob. Asar nomidan ham shuni anglash mumkinki, asardagi barcha ezguliklarni inson hayoti davomida qo'llab kelsa u albatta baxt – saodatga erishadi. Ya'ni asarni o'qib, undan ibrat olgan, undagi ko'rsatmalarga doimiy amal qilgan insonlarga saodat eshiklari ochiladi va baxt kulib boqadi. Bu borada adib shunday deb yozadi:

Kitab ati urdum “Qutadg'u bilig”,

Qutadsu, o'qig'liqa tutsu yelig[2, 16].

Ma'nosi: (Kitobga “Qutadg'u bilig” deb nom qo'ydim,

Baxtga eltsin, o'qigan kishining qo'lidan tutsin.)

Bilamizki, bolani yoshligidanoq to'g'ri fikrlash, idrok etish va anglashga o'rgatish, foydasiz va zararli ma'lumotlardan, fikrsiz, g'oyasiz bo'lishdan ehtiyotkorlikka chorlash, odamlarning og'irini yengil qilish, ularning dardlariga malham bo'lish, kichikligidayoq insonlar, vatanga xizmat qilish ruhida tarbiyalash kabi xislatlar barkamol shaxs sifatida shakllanish garovidir. Zero, jamiyatdagi ijtimoiy voqelik axloq-odob mezonlari bilan uyg'un bo'lsagina barkamol shaxs tarbiyasi muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Hayot go'zaldir, deydilar donolarimiz. Albatta hayot go'zal, lekin u inson bilan go'zaldir. Inson go'zalligini belgilovchi asosiy mezon bu albatta axloq va odob hisoblanadi. O'zbek xalqining “Inson odobi bilan go'zal”- degan maqolning mazmunida ham xuddi shunday falsafiy ma'no mujassam. Go'zal axloq va odob bilan o'lchanadigan ma'naviy fazilatlar odamlar o'rtasidagi barcha munosabatlarga singib ketgandagina haqiqiy ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun axloq va odob masalalari barcha davrlarda ham shaxs ma'naviy kamoloti, jamiyat rivojining asosiy va muhim bosqichi hisoblanib kelgan.

Xulosa. Yuqoridagi keltirilgan fikrlardan kelib chiqib shunday xulosaga kelish mumkin, Yusuf Xos Xojibning “Qutadg'u bilig” asari X-XI asr pandnomasi shunday falsafiy, ma'naviy-ma'rifiy va didaktik ruhdagi asardir. Adib o'z dostonida ilm-u ma'rifatni, axloq va odobni, adolat va insonparvarlikni, halollik, mehr-oqibatni tarannum etgan hamda bu asar bugungi kun yoshlari uchun ham ibrat maktabidir. Yusuf Xos Xojib bola tug'ilishi bilanoq uning tarbiyasi bilan shug'ullanilsa, farzandning odobi, axloqi, ta'lim- tarbiyasi risoladagidek bo'ladi degan xulosaga keladi.

Adibimizning ma'naviyat, axloq-odob haqidagi fikrlari, g'oyalari insonga haqiqatdan ham ulug'lik olib kelishiga yana bir bor hayotimiz davomida guvoh bo'laveramiz. Bugungi kun yoshlari Yusuf Xos Xojib kabi buyuk ajdodlarimiz yaratgan ma'naviy boyliklarni o'qib o'rganmasak va ularni kelajak hayotimizda qo'llay bilmasak, demak biz asl nafosatdan bebahra yashagan bo'lamiz. Axloq – bu borlig'imiz. Buyuk allomalarning fikrlariga ergashish esa ilmlar ichra eng maroqlisi hisoblanadi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. В. То'xliev. Bilim - ezgulik yo'li. Yulduzcha. Т.: 1997 – 219 б
2. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг. Юлдузча. Т: 1990 – 192 б
3. Yusuf Xos Hojib “Qutadg'u bilig” Yulduzcha Т.1989 – 202 б
4. Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг. Янги аспр авлоди. Т.2000 - 557 б

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/9 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).